

Αθανασίου Γ. Βουδούρη

Τα εισοδήματα και η οικονομική κατάσταση των
κληρικών της Μητροπόλεως Βεροίας, κατά τους
τελευταίους αιώνες της Τουρκοκρατίας

Ανάτυπο από το περιοδικό
Γρηγόριος ο Παλαμάς 809 (Νοέμβριος – Δεκέμβριος 2005)

Θεσσαλονίκη 2005

Βουδούρη Αθανασίου
 Επιστημονικῶν Συνεργάτη τοῦ Ἰδρύματος
 Ἐθνικοῦ καί Ἐρησκευτικοῦ Προβληματισμοῦ

Τά εἰσοδήματα καί ἡ οἰκονομική κατάσταση
 τῶν κληρικῶν τῆς Μητροπόλεως Βεροίας, κατά
 τοὺς τελευταίους αἰῶνες τῆς Τουρκοκρατίας

(Βάσει ἀνέκδοτων πηγῶν)

Στα πλαίσια τῆς ἔρευνάς μου γιὰ τὴν ἱστορία τῶν χωριῶν τοῦ Βερμίου ὄρους, εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ ἀσχοληθῶ μὲ ὀρισμένους ἀνεκδότους κώδικες τῆς ἱεράς Μητροπόλεως Βεροίας, Ναούσης καί Καμπανίας, οἱ ὅποιοι μοῦ παραχωρήθηκαν εὐγενῶς, ὕστερα ἀπὸ σεπτὴ ἐντολή τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Βεροίας, Ναούσης καί Καμπανίας κ.κ. Παντελεήμονος Καλπακίδη, ἀπὸ τὸν Πρωτοσύγκελλο τῆς Μητροπόλεως ἀρχιμανδρίτη π. Γεώργιο Χρυσοστόμου καί ἀπὸ τὸν Πανοσιολογιώτατο ἀρχιμανδρίτη π. Ἀθηναγόρα Μπίρδα, τοὺς ὁποίους εὐχαριστῶ καί ἀπὸ τὴ θέση αὐτή. Ἐξ αὐτῶν τῶν κωδικῶν, ἀπὸ τρεῖς κανονισμοὺς τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος Βεροίας καθὼς καί ἀπὸ ὀρισμένες ἀνέκδοτες ἐνθυμήσεις παλαιῶν βιβλίων τῆς ἐπαρχίας Βεροίας, προκύπτουν ὀρισμένα χρήσιμα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν κληρικῶν τῆς ἐπαρχίας, κατὰ τοὺς τελευταίους κυρίως αἰῶνες τῆς τουρκοκρατίας.

Κατὰ τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας ὁ ἑκάστοτε ἐπίσκοπος κάλυπτε τίς προσωπικὲς καί μητροπολιτικὲς τοῦ οἰκονομικῆς ἀνάγκες, ἀπὸ τίς εἰσφορὲς τῶν ἐνοριῶν τῆς ἐπαρχίας του. Ἡ Ἀρχιερατικὴ εἰσφορά τὴν ὁποία ἀπέδιδαν οἱ κάτοικοι τῆς περιφέρειας πρὸς τὸν Μητροπολίτη καί τὸν ἐπίσκοπο, καταβαλλόταν μία φορὰ τὸν χρόνο, ἐφάπαξ ἢ σὲ δύοσις¹. Ἐκ τῶν ἐσόδων αὐτῶν ἓνα μέρος ἀναλογοῦσε

1. Κ. Βακαλόπουλου, *Ἐπίτομη Ἱστορία Μακεδονίας-Τουρκοκρατία*, Θεσσαλονί-

στόν Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης και τά υπόλοιπα χρήματα έξυπηρετούσαν τίς ανάγκες τής Μητροπόλεως και του έπισκόπου. Κάθε έπισκοπή ήταν επίσης υποχρεωμένη νά στέλνει κάθε χρόνο και κάποιο χρηματικό ποσό πρός τό Οικουμενικό Πατριαρχείο, τό όποιο όνομαζόταν Πατριαρχική έπιχορήγηση και προοριζόταν για τίς ανάγκες του Πατριαρχείου και αργότερα (μετά τό 1844) τήν συντήρηση τής Θεολογικής Σχολής τής Χάλκης. Έκ τών εισφορών αυτών, όρισμένα χρήματα επανέρχονταν στις διάφορες έπισκοπές και Μητροπόλεις, μέ τή μορφή έπιχορηγήσεων για τήν λειτουργία σχολείων και κοινωφελών ιδρυμάτων.

Τό ποσό τής αρχιερατικής εισφοράς καθοριζόταν βάσει τών "στεφάνων" κάθε έπαρχίας ή οικισμού, δηλαδή βάσει τών οικογενειών πού είχαν καταγραφεί sé κάθε οικισμό τής έπαρχίας². Πολλές φορές τό θέμα τών αρχιερατικών έπιχορηγήσεων απέτελεσε αίτια προκλήσεως τριβών, μεταξύ τών αρχιερέων και του ποιμνίου τους. Η φτώχια, ή βαριά φορολογία πού επέβαλε ή Πύλη στους ύπηκόους της, καθώς και πολλοί άκόμη άστάθμητοι παράγοντες, όπως οί καταστροφές τών αγροτικών καλλιιεργειών και οί ληστρικές έπιδρομές, δέν επέτρεπαν στους κατοίκους τής έπαρχίας νά είναι πάντοτε συνεπείς στις οικονομικές τους υποχρεώσεις πρός τόν έπίσκοπο. Κατά συνέπεια και ό έκάστοτε έπίσκοπος πολλές φορές άδυνατούσε νά καλύψει τίς δικές του οικονομικές υποχρεώσεις, μέ άποτέλεσμα συχνά νά δανειζεται χρήματα από διάφορα άτομα³.

Συγκεκριμένες πληροφορίες σχετικά μέ τά έσοδα τών έπισκόπων κατά τήν περίοδο τής τουρκοκρατίας στην έπαρχία Βεροίας, άντλούμε από κώδικα τής Μητροπόλεως Βεροίας, στόν όποιο περιγράφεται ή περιοδεία του Μητροπολίτου Βεροίας Δανιήλ (1769-1799;) στά χωριά τής έπαρχίας του⁴, με σκοπό τήν συγκέντρωση χρημάτων για τίς ανάγκες τής Μητροπόλεως και τήν είσπραξη τών Αρχιερατικών του δικαιωμάτων⁵. Ο κώδικας είναι γνωστός

κη 1988, σ. 123.

2. Σύμφωνα μέ λογαριασμούς του Αρχείου Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, κατά τό έτος 1867 sé κάθε "στέφανο" αναλογούσαν 33 γρόσια και 7 παράδες, δηλαδή περίπου τό 1/5 τής λίρας. Βλ. Μιχαήλ Ν. Φαργκάνη, *Η έπαρχία Κίτρους-Στά τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα*, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 46.

3. Φαργκάνη, *ό.π.*, σσ. 46-47.

4. Μανώλη Βαλσαμίδα, *Ψηφίδες*, Νάουσα 2002, σ. 85, σ. 85 και του ίδιου, "Ένα ξεχασμένο χωριό-Βολάδα ή Περιβολάδα", *Έφημερίδα Λαός*, 05/04/2001.

5. Τό ποσό πού έπρεπε νά καταβάλει κάθε οικογένεια για τήν Αρχιερατική εισφορά ύπολογίζεται κατά τήν περίοδο τής αρχιερατείας του Δανιήλ, στά 18 περίπου γρόσια (περίπου τό 1/6 τής λίρας).

ὑπό τόν τίτλο *Κώδικας τοῦ Μητροπολίτου Βεροίας Δανιήλ*. Σ' αὐτόν ἀναγράφονται τὰ χωριά στά ὅποια περιόδευσε ὁ Μητροπολίτης, οἱ ἀγιαστικές πράξεις τίς ὁποῖες τέλεσε σέ κάθε ἓνα ἀπ' αὐτά καί τὰ ἔσοδα πού συγκέντρωσε γιά τίς μητροπολιτικές καί τίς προσωπικές του ἀνάγκες. Τό φύλλο τοῦ κώδικα πού περιγράφει τήν περιοδεία αὐτή ἔχει τίτλο "*Ἡ σύναξις τῆς περιηγήσεως στά χωριά*". Ὁ κώδικας εἶναι ἀχρονολόγητος, καί ἀντί τοῦ Μητροπολίτου ὑπογράφει κάποιος Πλακίδας⁶, γραμματέας προφανῶς τοῦ Μητροπολίτου, γεγονός πού μᾶς κάνει νά ἔχουμε ὀρισμένες ἀμφιβολίες σχετικά μέ τό πρόσωπο τοῦ Μητροπολίτη πού διενήργησε τήν συγκεκριμένη περιοδεία. Ἐκτός ἀπό τήν περιοδεία αὐτή, στόν ἴδιο κώδικα σώζονται καί δύο ἀκόμη μεταγενέστερες ἐνθυμήσεις, οἱ ὁποῖες γράφτηκαν στά τέλη τοῦ 19ου αἰώνα.

Ἡ περιοδεία τοῦ Δανιήλ χωρίζεται σέ τρεῖς φάσεις. Στήν πρώτη φάση τῆς, ἐπισκέφθηκε τὰ χωριά τοῦ κάμπου Μικρογούζι (Μακροχώρι), Ἁγία Μαρίνα, Γιάντισσα (Ἅγιος Γεώργιος), Σελβοχώριον (Ζερβοχώρι), Βέτζα (Ἄγγελοχώρι), Κάτω Κοπανό (Χαρίεσσα), Ἄνω Κοπανό, Μονόσπιτα, Τουρκοχώρι (Πατρίδα), Διαβόρνιτσα (Τρίλοφος) καί συγκέντρωσε τό ποσό τῶν 26.300 γροσιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἀφαιρουμένων τῶν ἐξόδων, ἀπέμειναν 20.900 γρόσια. Στή δευτέρα φάση ἐπισκέφθηκε τὰ ὄρεινά χωριά Διχαλεύρι, Ἀρκουδοχώρι, Τσόρνοβο (Φυτειά), Μαρούσια, Κουστοχώρι, Κομανίτσι (Κομνήνιο), Κάτω Λοζίτσι, Ἄνω Λοζίτσι, Καστανιά καί συγκέντρωσε τό ποσό τῶν 25.620 γροσιῶν. Στήν τρίτη φάση τῆς περιοδείας του ἐπισκέφθηκε τὰ ὄρεινά ἐπίσης χωριά Τσιρκόβιανη, Τόπλιανη (Γεωργιανοί), Κότζκας, Κόκοβα (Πολυδένδρι), Σέλι καί συγκέντρωσε τό ποσό τῶν 42.000 γροσιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἀφαιρουμένων τῶν ἐξόδων, ἀπέμειναν 37.000 γρόσια. Τό γενικό σύνολο τῶν ἐσόδων καί τῶν τριῶν φάσεων τῆς περιοδείας ἀνέρχεται στίς 83.520 γρόσια, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 1.160 "ἐμοιράσθησαν διά μπαξίσια παιδιῶν"⁷, τὰ ὅποια δέν ἐπεράσθησαν εἰς τὰ ἔξοδα τῆς περιηγήσεως". Ἀπ' τό γενικό σύνολο ἀφαιροῦνται ἐπίσης καί 4.588 γρόσια, ὡς ἔξοδα τῆς ἐπαρχίας Βεροίας"⁸.

Τό ζήτημα τῆς οἰκονομικῆς ἐνίσχυσης τῶν ἀρχιερέων ρυθμίστηκε μέ τό Τανζιμάτ τοῦ 1856 καί τούς Γενικούς Κανονισμούς τοῦ 1862, οἱ ὅποιοι ὀρίζαν τήν δημιουργία ἐπαρχιακῶν συμβουλίων σέ

6. Περὶ τοῦ ὀνόματος Πλακίδας, βλ. Ἀθανασίου Καραθανάση, "Ἑλληνες λόγιοι στή Βλαχία (1670-1714)", Ι.Μ.Χ.Α. Θεσσαλονίκη 1982, σσ. 146, 149, 200-201 καί Ν.Γ. Φιλίπιδου, *Ἡ ἐπανάστασις καί ἡ καταστροφή τῆς Νάουσας*, Ἀθήνα 1881, σ. 34.

7. Προφανῶς πρόκειται γιά τὰ ἔξοδα τῆς συνοδείας τοῦ Μητροπολίτου.

8. Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Μητροπόλεως Βεροίας, Ναούσης καί Καμπανίας, *Κώδικας τοῦ Μητροπολίτου Βεροίας Δανιήλ*.

κάθε Καζά, στά όποια μετείχε ύποχρεωτικά ό τοπικός ιεράρχης, δύο άζάδες από κάθε θρήσκευμα, ό καίμακάμης, ό γραμματέας και ό Μάλ-Μουδής (έπαρχος). Θεσμοθετήθηκε, τά οικονομικά έσοδα τών Αρχιερέων νά αναλαμβάνονται στό έξής από τίς κοινότητες και όρίστηκε Αρχιερατική έπιχορήγηση πρós τόν έπίσκοπο ή μητροπολίτη κάθε έπαρχίας, ή όποία θα καταβαλλόταν μία φορά τόν χρόνο, έφάπαξ ή σέ δόσεις. Τό ζήτημα τής Αρχιερατικής έπιχορηγήσεως ρυθμίστηκε έπίσης και από τούς τρεις κανονισμούς τής Έλληνικής κοινότητας Βεροίας, κατά τά έτη 1892, 1903 και 1912⁹. Μέρος τών χρημάτων αυτών προοριζόταν για τούς φόρους του έπισκόπου πρós τίς προϊστάμενες αρχές, ενώ τά υπόλοιπα χρήματα θα κάλυπταν τίς μητροπολιτικές και προσωπικές ανάγκες του έκάστοτε έπισκόπου¹⁰.

Μέ τήν άφιξη στή Βέροια στίς 14 Απριλίου του 1892 του νέου Μητροπολίτου Κοσμά Εύμορφοπούλου, ή έκκλησιαστική δομή τής πόλεως έλαβε νέα μορφή. Ο Μητροπολίτης Κοσμάς, κατά τό διάστημα τής τετραετούς παραμονής του στήν έπαρχία τής Βεροίας, συνέβαλε κατά πολύ στήν όργάνωση τής έλληνικής κοινότητας, προκαλώντας μάλιστα τή σύνταξη του πρώτου σωζομένου κανονισμού τής πόλεως. Ο νέος Μητροπολίτης βρήκε τήν έλληνική κοινότητα Βεροίας σέ κακή κατάσταση, κυρίως δέ στόν οικονομικό τομέα. Για τόν λόγο αυτό προέβη στήν όνομαζόμενη "ένωση τών έκκλησιών" κατά τό 1892¹¹, στή συγχώνευση δηλαδή τών δεκαέξι (16) ένοριών τής Βεροίας σέ τέσσερις (4), προκειμένου νά περιορίσει τίς δαπάνες, αλλά και νά διασφαλίσει τήν πόλη από τούς ρουμανίζοντες, οί όποιοι προσπαθούσαν νά καταλάβουν τόν ναό τής Έξω Παναγιάς (Υπαπαντής). Οί ένορίες πού προέκυψαν από τήν "ένωση τών έκκλησιών", ήταν τής Μητροπόλεως, του Άγίου Αντωνίου, του Άγίου Ιωάννου και τών Αγίων Αναργύρων. Αργότερα, μέ τόν κανονισμό του 1903, προστέθηκαν και οί ένορίες τής Κυριωτίσης και του Άγίου Γεωργίου. Τό ζήτημα τής "ένώσεως τών έκκλησιών", μάς είναι γνωστό και από δύο ένθυμήσεις παλαιτύπων βιβλίων τών Αγίων Αναργύρων. Η πρώτη απ' αυτές γράφτηκε τήν 27η Ιουλίου του 1892¹² και ή δεύτερη τήν 7η Οκτωβρίου του ίδιου έτους¹³. Όμως

9. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, "Τρεις κανονισμοί τής Έλληνικής κοινότητας Βεροίας κατά τά τέλη τής τουρκοκρατίας", *Μακεδονικά* 10 (1970) 104-105, 116, 133-134.

10. Κ. Βακαλόπουλου, *δ.π. σ.* 123.

11. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, *Πληροφορίες για τήν Ορθόδοξη Έλληνική Κοινότητα τής Βεροίας στά χρόνια τής τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 299.

12. Αρ. Καταγρ. "Βουδούρη-Λιούλια-Ξυνάδα" ΒΕΡ -03-049.

13. Αρ. Καταγρ. "Βουδούρη-Λιούλια-Ξυνάδα" ΒΕΡ -03-004.

ή ένωση τών εκκλησιών δέν έγινε άποδεκτή από όλους, κυρίως μά-
 λιστα από τούς έπιτρόπους τών δώδεκα ένοριών που έκλεισαν, οι
 όποιοι δέν παρέδιδαν στον Μητροπολίτη τά κλειδιά τών εκκλησιών.
 Για τόν λόγο αυτό ο Μητροπολίτης αναγκάστηκε νά ζητήσει τή βοή-
 θεια τών τουρκικών αστυνομικών αρχών¹⁴.

Οί τρεις προαναφερθέντες κανονισμοί τής Έλληνικής κοινότη-
 τος Βεροίας, εκτός τών άλλων πολύτιμων πληροφοριών για διάφο-
 ρα ιστορικά θέματα, παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες σχετικά μέ
 τήν οικονομική κατάσταση τών κληρικών κατά τά τέλη τής περιό-
 δου τής τουρκοκρατίας.

Μέ τά άρθρα 26 και 27 του κανονισμού του 1892, ρυθμίστηκαν
 αρχικά τά οικονομικά τών έφημερίων τών ένοριών τής πόλεως και
 θεσμοθετήθηκαν τά έξής: "Ο αριθμός τών ιερέων περιορίζεται του
 λοιπού εις ένδεκα (11), έξ ών εις τήν ένοριαν τής Μητροπόλεως τέσσα-
 ρες (4), εις τήν του Αγίου Αντωνίου τρεις (3), δύο (2) εις τήν του Αγίου
 Ιωάννου και δύο (2) εις τήν τών Αγίων Αναργύρων, άπολαμβανόντων
 τάς έξής άπολαβάς: διά γάμους γρόσια 30, διά κηδείας γρ. 5, διά μνη-
 μόσυνα γρ. 5, διά βαπτίσεις γρό. 5, διά εύχέλαιο ανά δύο (2) γρόσ., διά
 εύχάς γεννήσεως γρό. 2, δι' εύχήν σαραντισμού γρ. 2 και τάς λοιπάς
 τυχηράς άπολαβάς κατά τήν άνέκαθεν συνήθειαν" και "Εν έκάστη
 ένορία οι ώρισμένοι ιερείς θέλουσιν έχει κοινόν ταμείον και διανέμε-
 σθαι έξ ίσου τάς άπολαβάς". Μέ τό άρθρο 28 του ίδιου κανονισμού
 θεσμοθετήθηκαν τά οικονομικά τών επισκόπων ως έξής: "Ορίζεται
 του λοιπού, όπως ή επιχορήγησις του Σεβαστού ήμών Μητροπολίτου
 συνισταμένη εις 10 χιλιάδας (10.000) γρόσια πληρώνηται όλόκληρος
 έτησίως, υπό τών ιερέων τής πόλεως, κατά τήν γενησομένην υπό
 τής Αντιπροσωπείας αναλογίαν. Απαλλάσσονται δέ του λοιπού οι
 ιερείς από του μέχρι τουδε εις τό ταμείον τών σχολών διδομένου
 έμβατικού"¹⁵.

Μέ τό άρθρο 6 του κανονισμού του 1903 όρίζεται οι ιερείς του
 Αγίου Αντωνίου και τών Αγίων Αναργύρων νά είναι μισθωτοί και
 "νά εισπράττωσι τά έξαμηνιαία παρά τών ένοριτών, άτινα θέλουσι
 παραδίδει εις τόν ταμίαν του τμήματος". Από δύο ένθυμήσεις πα-
 λαιτύπων βιβλίων τής ένορίας τών Αγίων Αναργύρων, πληρο-
 φορούμαστε ότι οι ιερείς τής ένορίας, εκτός από τά έσοδα εκ τών
 "τυχερών" έλάμβαναν καθορισμένο μισθό και πρό τής εκδόσεως
 του κανονισμού αυτού. Συγκεκριμένα, σε ένθύμηση του 1887,
 ο έφημέριος του ναού παπα - Ανθιμος, αναφέρει ότι τό έτήσιο

14. Γεωργίου Χιονίδη, "Τρεις κανονισμοί τής Έλληνικής κοινότητας Βεροίας
 κατά τά τέλη τής τουρκοκρατίας", *Μακεδονικά* 10 (1970) 98-99.

15. Χιονίδη, *δ.π.*, σσ. 104-105.

εισόδημά του καθορίστηκε στα 1.800 γρόσια¹⁶. Επίσης από ένθυμηση του 1901, πληροφορούμαστε την οικονομική ενίσχυση των ιερέων της ένορίας, από "τυχερές απολαβές"¹⁷. Μέ το 26ο άρθρο του ίδιου κανονισμού όρίζονται τά οικονομικά των ιερέων ως έξης: "α) διά γάμους γρόσια 30, β) διά κηδείας γρ. 5, γ) μνημόσυνα γρ. 5, δ) βαπτίσεις γρ. 5, ε) εύχέλαιον ανά δύο (2) γρ., στ) εύχην γεννήσεως γρ. 2, ζ) βαπτίσεις γρ. 5, ζ) σαραντισμού γρ. 2 αί dé λοιπαί τυχηραί απολαβαί κατά την ανέκαθεν επικρατούσαν συνήθειαν". Μέ το άρθρο 28 του κανονισμού όρίστηκε ή Αρχιερατική επιχορήγηση ή όποία "συνισταμένη έξ έννά χιλιάδων (9.000) γροσίων έτησίως, θά πληρώνηται τακτικώς κατά μήνα έκ του κοινού ταμείου της διευθυνούσης έπιτροπής"¹⁸.

Τέλος μέ το 60^ο άρθρο του κανονισμού του 1912 όρίζεται οί ιερείς των τμημάτων Αγίου Αντωνίου καί Αγίων Αναργύρων νά είναι μισθωτοί, ένω οί υπόλοιποι ιερείς αντί τακτικού μισθού θά συντηρούνται από τά "τυχερά" καί τίς απολαβές έκ των ένοριτών. Μέ το 61^ο άρθρο του ίδιου κανονισμού όρίστηκε ή Αρχιερατική επιχορήγηση, ή όποία "συνισταμένη εις λίρας όθωμανικάς έκατόν πενήκοντα (150) έτησίως, θέλει πληρώνεσθαι τακτικώς κατά μήνα παρά των παγκαριών των τμημάτων"¹⁹.

Άν καί στους τρεις αυτούς κανονισμούς της Έλληνικής κοινότητας Βεροίας ρυθμίζονται μόνο οί οικονομικές απολαβές του έπισκόπου καί των ιερέων της πόλεως, ασφαλώς αυτοί (ή ανάλογοι μ' αυτούς κανονισμοί) ίσχυαν καί γιά τούς ιερείς των χωριών της έπαρχίας Βεροίας.

Πολύτιμες πληροφορίες σχετικά μέ τά οικονομικά των ιερέων των χωριών, άντλούμε μέσα από δύο άγνωστες μέχρι σήμερα ένθυμήσεις ενός παλαιτύπου βιβλίου του χωριού Τσόρνοβο (σημερινή Φυτειά) της έπαρχίας Βεροίας. Στίς ένθυμήσεις αυτές, οί όποίες είναι γραμμένες έσωτερικά του έξωφύλλου καί του όπισθόφυλλου του βιβλίου, αναγράφονται τά έσοδα (σέ γρόσια), οί ιερατικές πράξεις από τίς όποιες προήλθαν καί τά όνόματα των πιστών πού κατέβαλαν αυτά πρός τόν ιερέα. Οί ένθυμήσεις είναι γραμμένες σέ τέσσερις στήλες, ανά δύο σέ κάθε σελίδα. Δεξιά της στήλης σημειώνεται αριθμητικώς ή ήμέρα καί ακολουθούν τό όνομα του πιστού,

16. Αριθ. Καταγρ. "Βουδούρη-Λιούλια-Ξινάδα" ΒΕΡ-03-008.

17. Αριθ. Καταγρ. "Βουδούρη-Λιούλια-Ξινάδα" ΒΕΡ-03-004.

18. Χιονίδη, δ.π., σσ. 133-134.

19. Χιονίδη, δ.π., σσ. 133-134.

ή ιερατική πράξη πού τελέστηκε καί τά ιερατικά ἔσοδα. Δυστυχῶς τόσο ὁ χρόνος ἐκδοσης τοῦ παλαιτύπου ὅσο καί ὁ χρόνος κατά τόν ὁποῖο γράφτηκαν οἱ ἐνθυμήσεις μας εἶναι ἄγνωστος, δεδομένου ὅτι τό βιβλίο εἶναι ἀκέφαλο (ή ἀρίθμηση ξεκινάει ἀπό τή σελίδα 51). Τό μοναδικό χρονολογικό στοιχεῖο πού ἀντλοῦμε ἀπό τίς ἐνθυμήσεις εἶναι ὁ μήνας Μάιος καί ὁ μήνας Σεπτέμβριος, κατά τούς ὁποίους γράφτηκαν οἱ δύο ἀπό τίς τέσσερις στήλες. Ἐπίσης ἀπό σημείωση τοῦ ἱερέα, πληροφοροῦμαστε ὅτι ἡ ἀκολουθία τῆς παρακλήσεως ξεκινοῦσε ἀπό τή σελίδα 3 τοῦ βιβλίου.

Ὡς *terminus ante quem* γιά τή χρονολόγηση τῶν ἐνθυμήσεων, θά μπορούσε νά τεθεῖ τό ἔτος 1830, ἔτος κατά τό ὁποῖο κατά πᾶσα πιθανότητα ἐπανιδρύθηκε τό χωριό, ἀφοῦ δόθηκε γενική ἀμνηστία ἀπό τήν τουρκική κυβέρνηση (περί τό 1830)²⁰, ὕστερα ἀπό τήν καταστροφή του ἀπό τόν Ἐμπού-Λουμούτ Πασᾶ κατά τό ἔτος 1822. Ἐπίσης ὡς *terminus ante quem* γιά τή ἐπανίδρυση τοῦ χωριοῦ θά μπορούσε νά τεθεῖ ἡ 1η Σεπτεμβρίου τοῦ 1830, ἡμερομηνία κατά τήν ὁποία συναντοῦμε καί τήν πρώτη ἀφιερωματική ἐπιγραφή, μετά ἀπό τήν καταστροφή τοῦ χωριοῦ, σε μία φορητή εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἡ ὁποία βρίσκεται στό τέμπλο τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Φυτειᾶς. Τό κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς τό ὁποῖο δημοσιεύεται ἐδῶ γιά πρώτη φορά (χωρίς ὀρθογραφικές διορθώσεις), ἔχει ὡς ἐξῆς: "ιστορίθν ἡ παρουσα εικόνα /δηα ἐξόδου τοῦ τιμησάτου κυρ/αντόνιος κώνστα εις μνημόσυνον αὐτού/έτους-1830 σεπτεμβρίου -1-". Ὅποτε οἱ ἐνθυμήσεις χρονολογοῦνται μεταξύ τοῦ 1830 καί τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς τουρκοκρατίας στή Μακεδονία. Ἐκ τῶν ἐνθυμήσεων αὐτῶν, ἀντλοῦμε ἐπίσης πολύτιμες πληροφορίες γιά τήν προσωπογραφία τοῦ χωριοῦ μετά ἀπό τήν ἐπανίδρυσή του, καθώς καί ὀρισμένα στοιχεῖα πού μᾶς βοηθοῦν νά προσεγγίσουμε περισσότερο τόν χρόνο συγγραφῆς τους. Συσχετίζοντας τό ὄνομα τῆς Μήτηρινας Μπουρτανούδας πού ἀναγράφεται στίς ἐν λόγῳ ἐνθυμήσεις, μέ τό ὄνομα τοῦ ἐπιτρόπου τῆς Ἱεράς Μονῆς Παναγίας Δοβρᾶ Μήτηρη Μπουρδάνο ἀπό το Τσόρνοβο, ὁ ὁποῖος κατά τό ἔτος 1849 συνεισέφερε τό ποσό τῶν 500 γροσιῶν γιά τήν ἀνέγερση τοῦ ναοῦ τῆς Μονῆς, θά μπορούσαμε νά τοποθετήσουμε χρονικά τίς ἐνθυμήσεις στά μέσα τοῦ 19ου αἰώνα. Ὅποτε συγγραφέας τῶν ἐνθυμήσεων ἦταν κατά πᾶσα πιθανότητα ὁ ἐκ Γρεβενῶν παπᾶ-Χαρίσης²¹, ὁ ὁποῖος βάσει τῶν μέχρι στιγμῆς δεδομένων φαίνεται

20. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, "Ζητήματα ἰδιοκτησίας-φορολογίας καί διώξεις στή Νάουσα στά χρόνια 1870-1877", *Μακεδονικά* 9 (1979) 93-123.

21. Ὁ παπᾶ Χαρίσης μᾶς εἶναι γνωστός μέσα ἀπό τίς μαρτυρίες δύο Φυτειωτῶν, τοῦ μπάρομπα Θανάση Μαρμαρᾶ καί Δημητρίου Γκαλίτσιου. Ἐπίσης τό ὄνομα τοῦ

πώς ήταν ο πρώτος ιερέας του χωριού μετά από την επανίδρυσή του.

Τό μηνιαίο εισόδημα των ιερέων των χωριών της επαρχίας Βεροίας, υπολογίζεται βάσει των εν λόγω ένθυμήσεων από 15 έως 25 γρόσια, εισόδημα αρκετά ικανοποιητικό, αν λάβουμε μάλιστα υπόψη πως κατά την ίδια περίοδο ο μισθός των γραμματοδιδασκάλων δεν ξεπερνούσε τα 10 γρόσια²². Φυσικά τα ιερατικά έσοδα κατά την περίοδο αυτή ποικίλουν μεταξύ των διαφόρων ένοριών. Ασφαλώς οι ιερείς των μικρότερων χωριών και ένοριών είχαν πολύ μικρότερες οικονομικές απολαβές.

παπα-Χαρίση μνημονεύεται και στο κτηματολόγιο της Ι. Μ. Αγίου Διονυσίου του έν Όλύμπω κατά τό έτος 1903, προκειμένου νά όριστούν τά σύνορα ένός χωραφιού μετοχίου της Μονής, στην περιοχή της Φυτειάς "Μουτσιάλι". Βλ. Θανάση Παπαζώτου "Τό κτηματολόγιο και ή βιβλιοθήκη της Ι.Μ. Αγίου Διονυσίου του έν Όλύμπω", *Μακεδονικά* (1986) 28.

22. Π.Δ. Πυρινού, *Η συμβολή της Μητροπόλεως Βεροίας στην παιδεία κατά τον 19ο αιώνα*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 52.

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας τῶν ἱερατικῶν ἐσόδων, βάσει τῶν ἀνεκδότων ἐνθυμήσεων

ΙΕΡΑΤΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ	ΕΣΟΔΑ (γρόσια)
1) Βάπτιση	4,00
2) Ἐκτακτη λειτουργία	5,00
3) Εὐχέλαιο	6,00
4) Παράκληση	1,20
5) Ἁγιασμός	0,20
6) Ἁγιασμός ἐπί θεμελίωσι οἴκου	2,00
7) Τρισάγιο	0,10
8) Τετραευάγγελο	3,00
9) Ἐξορκισμός	2,00
10) Ἀνακομιδὴ λειψάνων	12,00
11) Διάφορες εὐχές	0,20
12) Εὐχή γεννήσεως	1,20
13) Εὐχή εισοδίων στό ναό	2,00
14) Εὐχή σαραντισμοῦ	1,20

Πίνακας ἱερατικῶν ἐσόδων βάσει τῶν τριῶν κανονισμῶν τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος Βεροίας

Ἱερατικές Πράξεις	Κανονισμός 1892	Κανονισμός 1903
Γάμος	30 γρ.	30 γρ.
Βάπτιση	5 γρ.	5 γρ.
Κηδεία	5 γρ.	5 γρ.
Μνημόσυνο	5 γρ.	5 γρ.
Εὐχή γεννήσεως	2 γρ.	2 γρ.
Εὐχή σαραντισμοῦ	2 γρ.	2 γρ.
Εὐχέλαιο	ανά 2 γρ.	ανά 2 γρ.

Πίνακας ἐτησίων Ἀρχιερατικῶν ἐσόδων²³

Περιοδεία τοῦ Μητρο. Δανιήλ	Κανονισμός 1892	Κανονισμός 1903	Κανονισμός 1912
83.520 γρόσια	10.000 γρόσια	9.000 γρόσια	150 ὀθωμ. λίρες

23. Τὰ Ἀρχιερατικά ἔσοδα ἐκ τῆς περιοδείας τοῦ Μητροπολίτου Βεροίας Δανιήλ προέρχονται ἀπὸ ὅλα τὰ χωριά τῆς περιφέρειας Βεροίας, ἐνῶ τὸ ποσό τῆς Ἀρχιερατικῆς ἐπιχορήγησις πού ὀρίζουν οἱ τρεῖς κανονισμοὶ τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος Βεροίας ἀφορᾶ μόνο τὶς ἐνορίες τῆς πόλεως.

Ἡ ἔκδοσις τῶν ἐνθυμήσεων
Οἱ δύο στήλες ἐσωτερικά τοῦ ἔξωφύλλου

7βρις βασιλ. Βίζα	διάβασμα	1,00
7βρ. γεώργ. ζαφiriou	παράκλ.(ηση)	1,00
βασιλ. βίζα βαγγέλ.	(;)	3,00
Μήτηρ	11 εωθινά	1,20
βασιλή βίζα	εξορκισμός) 11 εωθινή	2,00
Κωστή Τζιμάκα	διάβασμα	0,20
Κωστή Τζιμάκα	διάβασμα	0,20
μαργαρίτα κουτσί	λείψανα	12,00
δημήτρη μπεσί(να)	σαράντ.(ισμα)	1,20
μιχάλη	τρισάγ.(ιο)	0,20
νάσιος μαρμαρά	τρισάγ.(ιο)	0,10
βασιλ. βίζα	ευχαίλεον	6,00
βασιλῆς βίζα	έκτα(κ)τη λειτουρ.(γία)	5,00
βασιλ. γρηγώρ.	λείψα(να)	24,00
γεώργ. τζίμπολ.	ευχ(ή) γε(ννήσεως)	1,20
8 - Θωμάς Τότσκα	-	-
10 - γιαν (;)	άγιασμα	-
- Χαρίση	τετραευαγγελ.	3,00
14 - Ζιώγαλας	διάβασμα	0,20
15 - Θωμάς Τότσκα	είσοδος	2,00
16 - Μαργ Κουτσί	σαράντισμα	1,00
17 - Θωμάς	διάβασμα	0,20
19 - Γιάννης	λειτουργ έκτακ	5,00
25 - Φώτιος	άγιασμα μπατσόν	0,20
28 - Φώτη	άγιασμα	0,20
- Παράκληση σελ. 3	-	1,20
- λιόλιος	ευχή γενήσεως	1,20
- 1 Μαίο Κουτσί	Τρισάγ.	0,10
2 - Μαργ. Μπισίνα	αγιασμ. θεμέλ. οίκου	2,00
4 - λιόλιος	δυο διαβάσματα	1,00
7 - Αντώνη Βύζα	διάβασμα	0,20
8 - Γιάνη ντόκα	βάπτισμα	4,00

Οί δύο στηλες έσωτερικά του όπισθόφυλλου

- ντώνη ραυτόπουλο	-	-
- νικόλ. χαλκέως	ώραν	1,00
- μαργρ. κουτσί	ευχή γενή(σεως)	1,20
- Αντώνη βίζα	διάβασμα	0,20
- Φώτης	ευχή σαράντισμα	1,20
- γεώργ. περιφ(ανόπουλος)	διάβασμα	0,20
- γιάνκος νίκου	βάπτισμα	4,00
- μήτρινα μπουρτανούδα	διάβασμα εξορκ(ισμός)	1,00
- νικόλ. χαλκέως	διάβασμα	0,20
- γιάνκος νίκου	άγιασμα	0,20
- νάσιος μαρμαρά	σαράντισμα	1,20
- Ελένκα ντόκα	βάπτισμα	4,00
- Θόδωρος	άγιασμα	0,20
- κωστ. ζαφίρ.	διάβασμα	0,20
- ντώνη	σαράντισμα	1,20
8 - Θωμάς Τότσα	-	-
10- γιαν (;)	άγιασμα	-
- χαρίση	τετραευαγγελ(ο)	3,00
- θωμάς τσέου	εξορκισ.(μός)	-
10 - θανάσης τότσακας	διάβα(σμα)	0,20
10 - ίδιον	εξ(ορκισμός) 11εωθιν	2,00
10 - γεωργ. γρηγορ.	σαραντ.(ισμός)	1,00
11 - θανάτσης τότσα	λείψ.(ανα)	20,00
13 - νάσιος μαρμαρ(ά)	τρισάγ(ιο)	0,10
- γιάνκος νίκο	τρισάγ.(ιο)	0,10
- θανάση ζαφίρ.	τρισάγ.(ιο)	0,10
14 - Δημ. μπισίνα	τρισάγ.(ιο)	0,10
- κουτσή	τρισάγ.	0,10
- μήτρη φρόσους	χειρ. διάβα(σμα)	0,20
15 - γεωρ.ζαφίρ	βόδι διάβασμα	0,20
16 - θόδωρος	διάβασμα	0,20
17 - θωμάς μαργ.	διάβασμα	0,20